

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОБРАЗНИХ ЗАСОБІВ У ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКОГО ТА РУМУНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДІВ ПСАЛТИРЯ: ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ

У пропонованій розвідці окреслено актуальність дослідження образних засобів у мові українського та румунського перекладів Псалтиря. Як приклад у порівняльному аспекті представлено особливості мовного вираження сприйняття мирянами Божої ласки й допомоги. Досліджений матеріал засвідчує, що в українському перекладі образні одиниці здебільшого ґрунтуються на асоціативних зв'язках із реаліями предметного (предметно-побутового) світу; у румунському перекладі Псалтиря перевага віддається словам з абстрактним значенням.

Ключові слова: образні одиниці, переклад Псалтиря, базові образи.

Тетяна Гуцуляк, Ніколетта Головач

Особенности использования образных средств в текстах украинского и румынского переводов Псалтыря: к постановке вопроса

В предлагаемом исследовании представлена актуальность изучения образных средств в языке украинского и румынского переводов Псалтыря. В качестве примера в сравнительном аспекте рассмотрены особенности языкового выражения восприятия мирянами Божьей ласки и помощи. Исследованный материал удостоверяет, что в украинском переводе образные единицы большей частью основываются на ассоциативных связях с реалиями предметного (предметно-бытового) мира; в румынском переводе Псалтыря преимущество отдается словам с абстрактным значением.

Ключевые слова: образные единицы, перевод Псалтыря, базовые образы.

Tetiana Hutsuliak, Nikoietta Holovach

Features of figurative means using in Ukrainian and Romanian translations of the Psalter: statement of the subject

The proposed research outlines the topicality of the investigation of the Figurative Means in Ukrainian and Romanian translations of Psalter. The peculiarities of the linguistic expression of God's kindness and assistance and its perception in a comparative perspective are given as an example. The investigated material certifies that in the Ukrainian translation figurative units mostly are based on associative connections with realities of the subject (subject – everyday life) world; in Romanian translation of Psalter advantage is given to words with abstract value.

Key words: figurative units, translation of Psalter, base images.

Ведення Божої служби рідною (національною) мовою є важливим явищем культурного й духовного життя кожного народу. Цим він завдячує або церковним особам, або Святим Синодам, або й культурно-громадським діячам, які долучалися до перекладу Біблії. У наш час у конфесіях православного християнства богослужіння ведеться українською, російською, болгарською, сербською, македонською, румунською, грецькою, вірменською та іншими мовами. Книги Святого Письма українською мовою з'явилися завдяки наполегливій праці П. Морачевського, П. Куліша, І. Пулюя, І. Левицького, І. Огієнка, які в різний час упродовж другої половини ХІХ – початку ХХ століть працювали над перекладом біблійних текстів. Однією з найчастіше переписуваних і друкованих книг ще від часів запровадження християнства був Псалтир. Руські книжники знали його напам'ять і часто вводили елементи псалмів у тексти оригінальних творів. Так, В. Кусков, досліджуючи фразеологію „Слова о полку Ігоревім”, зафіксував використання автором пам'ятки поетичних висловів із Псалтиря [5, с. 77]. Про залучення біблійних образів у метафорично-символічну систему давньої літератури йдеться й у працях Д. Лихачова, В. Андріанової-Перетц та ін. [1]. В українській літературі ХІХ – ХХ ст. представлено й поетичні інтерпретації псалмів, здійснені М. Шашкевичем, Т. Шевченком, Д. Павличком.

У давній румунській літературі першим автором „Віршованого Псалтиря” був митрополит Молдови, культурний та церковний діяч – Дософтей. Його праця полягає не тільки в перекладі Псалтиря, він зумів надати цьому біблійному текстові віршованої форми, а також збагатити румунську мову новими лексичними одиницями. Загалом Псалтир відіграв важливу роль у світовій ліриці. На думку відомих румунських учених,

переклад псалмів у першій половині XIV ст. (за деякими припущеннями істориків та філологів – у XV ст.) послужив поштовхом до зародження писемної румунської літератури. Відомо, що збереглися копії загублених рукописів релігійних текстів, але, на жаль, не можливо встановити точну дату їх написання. Саме в цих рукописах слід шукати витoki румунської культури й літератури [24, с. 103, 112-114; 25, с. 106-107; 26, с. 506].

У сучасній українській та румунській лінгвістиці дедалі активніше провадяться дослідження мовних особливостей (текстологічних, фонетико-орфографічних, стилістичних та ін.) книг Святого Письма. Зокрема, варто відзначити праці О. Горбача „Мовостиль новітніх перекладів Св. Письма на українську народню мову 19 – 20 вв.”, В. Німчука „Іван Пулюй – перший перекладач молитов сучасною українською мовою”, О. Ковач „Про доцільність порівняльного дослідження рукописних та стародрукованих псалтирів”, Т. Мороз „Лексика перекладів книг Святого Письма у контексті розвитку української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX століття”, Al. Andriescu „Psalmii în literatura română”, N. A. Ursu „Concordanțe lingvistice între Psaltirea în versuri a lui Dosoftei și unele Psaltiri românești din secolele al XVI-lea și al XVII-lea” та інші [2, 4, 9, 11, 21, 27]. Окремо варто назвати розвідки, присвячені фразеологічно-образним особливостям тексту Біблії, – М. Демський „Фраземіка в Євангелії Матвія у перекладі І. Огієнка й І. Хоменка”, С. Лук’янчук „Особливості епітетного слововживання у тексті Біблії (на матеріалі перекладу І. Огієнка)”, Г. Тимошик „Типологія біблійних порівнянь (на матеріалі перекладу Святого Письма П. Куліша та І. Пулюя)”, Л. Ткач, Т. Мороз „Фразеологічні скарби української мови в перекладах Святого Письма (за текстами П. Куліша, І. Пулюя, І. Огієнка)” та інші [3, 7, 18, 20]. Частіше дослідження біблійних образів здійснювалося через з’ясування причин та особливостей їх проникнення в метафорично-символічну систему художньої літератури (як давньої, так і сучасної) [1, 6, 16].

Порівняння образних засобів в українському й румунському перекладах Псалтиря здійснюється вперше. Проте традиції вивчення українсько-румунських й українсько-молдавських культурних та мовних взаємин є досить давніми, зокрема в Чернівецькому університеті такий напрямок досліджень „започаткований ще з перших років його існування” і представлений працями відомого українського славіста і палеографа О. Калужняцького; у 50 – 60-х роках XX ст. у цій галузі активно працювали С. Семчинський, Й. Дзензелівський, О. Романець та інші [подаємо за 19].

Запропонована розвідка дасть змогу виявити своєрідність національно-мовного сприйняття навколишнього світу, явищ, пов’язаних із духовними та моральними настановами в житті людини. Саме образні засоби є своєрідною призмою, через яку мовець здійснює інтерпретацію навколишнього світу відповідно до своєї мовно-культурної належності. Окрім того, використання великої кількості епітетів, порівнянь, метафор, алегорій, символів, слів та виразів з переносним значенням є невід’ємною ознакою текстів сакрального стилю. Часто такі мовні одиниці відображають одну з головних конститутивних ознак сакральної мови – це її урочистість, піднесеність.

Для аналізу обрано Псалтир, перекладений українською мовою зі старогерберської І. Пулюєм і виданий у 1902 році [13], та Псалтир румунською мовою, переклад якого було здійснено з грецької Святим Синодом у 1848 році [22]. Румунський народ, який утворює частину православного світу, зі старих часів користується Біблією, перекладеною з Септуагінти, що вже є перекладом зі староврейської на грецьку мову. Найголовнішими перекладами румунської Біблії є Біблія Щербана, Бухарест, 1688 р. (Biblia lui Șerban); Біблія м. Бузеу, 1854 – 1856 рр. (Biblia de Buzău); Біблія Шагуна, Сибіу, 1856 – 1858 рр. (Biblia lui Șaguna). Також за Септуагінтою здійснено переклад Біблії Боба, Блаж, 1795 р. (Biblia lui Bob) для греко-католицького служіння. У 1848 р. видано один із найвідоміших

перекладів Біблії румунською мовою, здійснений Святим Синодом. Останнє „видання Святого Синоду” великої філіації було зроблено в Бухаресті 1914 року.

В українській духовній культурі, окрім Пулюєвого перекладу Псалтиря, відомі також й інші, зокрема: „Ми маємо українські псалмічні корпуси в Огієнковій та Хоменковій Бібліях, а також корпуси перекладів Пантелеймона Куліша, Михайла Кобрини, Михайла Кравчука” [8, с. 146]. На думку І. Лучука, порівняння новітніх українських перекладів псалмів (зроблених зі староеврейського оригіналу) із церковнослов’янськими псалмами засвідчують певні текстуальні та смислові розбіжності. „Це спричинено передовсім тим, що церковнослов’янські псалми перекладені з Септуагінти, дещо відмінної від канонічного єврейського корпусу Старого Завіту, як його називає християнська традиція. Церковнослов’янський Псалтир накладається на Псалтеріон із Септуагінти, а не безпосередньо на давньоєврейську „Книгу Хвалінь”. По-друге, різні авторські тлумачення допускають певні різночитання” [8, с. 146].

Залучення до аналізу Псалтиря, перекладеного українською мовою І. Пулюєм, зумовлено декількома причинами. Передусім, це те, що Літургична комісія в Римі під керівництвом патріарха Йосипа Сліпого визнала Біблію П. Куліша, І. Левицького та І. Пулюя „Святе Письмо Старого і Нового Завіту. Мовою русько-українською. У Відні Видане Британського і заграничного Біблійного Товариства 1903 р.” найґрунтовнішою і найкращою. Про це стверджується в одній із публікацій журналу „Prager Nachrichten” за 1997 рік. Цей переклад витримав низку перевидань у Відні (1906, 1908, 1909, 1912, 1920 рр.) та Берліні (1910) і мав значний вплив на подальші переклади Біблій, зокрема й І. Огієнка [подаємо за 10, 14]. По-друге, мовна площина перекладацької діяльності І. Пулюя також була високо оцінена сучасними українськими мовознавцями. Зокрема, В. Німчук, досліджуючи особливості перекладу молитов українською мовою, здійсненого І. Пулюєм, так характеризує роботу вченого: „У його перекладах вражає глибоке знання живого мовлення, уникання вузькодialeктних елементів, помірне використання церковно-книжних засобів, а головне – свідоме наближення до фонетичної, граматичної і лексичної системи, які функціонували на більшості українського етнічного терену, зокрема Наддніпрянщини”. В. Німчук назвав І. Пулюя одним із тих діячів, що виробляли засоби сакрального стилю української мови [11, с. 117].

Притаманною ознакою мови книг Святого Письма, у тому числі й Псалтиря, є полісемантичність, тобто, окрім буквального змісту, текст Біблії наділений глибоким моральним та символічним підтекстом. Чимала роль у цьому відводиться образним засобам – метафорам (однослівним та розгорнутим), порівняльним зворотам, стійким сполученням слів, словам-символам та ін. Використання образних засобів у мові Псалтиря (в українському та румунському перекладах) насамперед пов’язане з вираженням морально-етичних понять, духовних переживань, внутрішнього світу людини, стосунків людина – Бог.

Для мирян Бог є захисником і заступником, який допомагає у складних життєвих випробуваннях, на якого людина сподівається, вірить у його силу й допомогу. В українському перекладі Псалтиря образ Бога змальовано через асоціативні зв’язки з явищами і предметами, які можуть захистити людину: Бог – це *скеля*, *щит*, *ріг*, *башта*, *замок*. Таке образне сприйняття певним чином підтверджує й думку О. Потебні про те, що навколишній світ, мисливський та землеробський побут виступали для людини джерелом її поетичних утворів, з нього людина брала свої знання і саме він давав людині матеріал для створення символів і художніх образів [9]. У сучасній українській мові з-поміж названих лексем тільки слово *щит* закріпило переносне метафоричне значення – про те, що є опорою, оплотом, прикриттям, захистом від чогось (нападу ворога, неприємних дій, почуттів і т. ін.) [17, т. 11, с. 587-588]. Образне вживання лексеми *скеля* подається лише у

складі порівняльного звороту: „...мати стояла на чолі родини, мов **скеля** в штормі” [17, т. 9, с. 259]. Для слів **башта**, **замок** і **ріг** „Словник української мови” не фіксує переносних значень чи образних вживань із семами „захист”, „охорона”, хоча український переклад Псалтиря таке явище засвідчує. Наприклад: **Господь скеля** моя, і **ізбавлення** моє; **мій Бог**, моє **прибіжище**, на него **вповатиму**. Він **щит** мій і **ріг** мого **спасення**, **башта** моя **високая** (Псалма 18:2); **Но ти, Господи, оборонний щит** передо мною, **ти слава** моя, **ти підносиш** голову мою (Псалма 3:3); **Та Господь високий мій замок**, і **Бог мій скеля притулку** мого (Псалма 94:22).

У румунському перекладі такі предметні асоціації у сприйнятті Бога майже відсутні й перевага надається словам із абстрактним значенням: Бог – **заступник**, **оборонець**, **захисник**, **допомога**, **порятунок**, напр.: *Domnul este întărirea mea și scăparea mea și izbăvitorul meu; Dumnezeuul meu e ajutorul meu și voi nădăjdui spre El, El e apărătorul meu și puterea mântuirii mele și ocrotitorul meu* (Psalmul 17:2); *Dar Tu, Doamne, Tu ești ocrotitorul meu, Tu ești slava mea și Cel ce înalți capul meu* (Psalmul 3:622); *Dar mie Domnul mi s-a făcut scăpare și Dumnezeuul meu, ajutorul nădejdiei mele* (Psalmul 93:724). Попри те в румунській мові лексема **щит** – **scut** закріпила переносне значення „apărare, ocrotire, sprijin” (захист, оборона, охорона) [23, с. 966]. Інші образні слова, використані в українському перекладі Псалтиря, – **скеля**, **ріг**, **башта**, **замок** – в тлумачному словнику румунської мови також не містять таких переносних значень, які б позначали захист, порятунок і т. ін.

У Псалмі 28: *До тебе, Господи, кличу; моя скеле, не одвертайсь мовчки від мене* (Псалма 28:1) образне звертання „**моя скеле**” в румунському перекладі представлено лише як „**Мій Господи**”: *Către Tine, Doamne, am strigat; Dumnezeuul meu, să nu taci de dinaintea mea* (Psalmul 27:645).

Проте трапляються й поодинокі випадки, коли такий образ, як **Бог, Господь** – **щит**, міститься і в українському, і в румунському перекладах, – це Псалма 18 (в румунському Псалтирі – 17). Наприклад:

Український переклад Псалтиря	Румунський переклад Псалтиря
<i>Дороги Божі праві, слова Господні чисті; він щит для всіх уповаючих на него</i> (Псалма 18:30).	<i>El, Dumnezeuul meu, fără prihană e calea Lui, cuvintele Domnului în foc lămurite; El este scutul tuturor celor ce nădăjduiesc într'Însul</i> (Psalmul 17:635).
<i>Ти дав мені щит спасення твого, і правиця твоя піддержувала мене</i> (Псалма 18:35).	<i>Tu mi-ai dat mie scutul mântuirii; dreapta Ta m-a sprijinit</i> (Psalmul 17:636).
<i>Бо ти благословляєш праведника, Господи, і благословенням, як щитом, покриваєш його</i> (Псалма 5:12).	<i>Că Tu pe cel drept îl vei binecuvânta, Doamne, cu răvaza bunăvoinei ne-ai încununat</i> (Psalmul 5:624).

Ще одна група образних висловів, які чітко вирізняються у перекладі Псалтиря, – це зображення внутрішньо-почуттєвого світу людини, вияву Божої сили через асоціативні зв'язки з образом вогню. Метафора **почуття**, **стан людини** – **вогонь** належить до базових, універсальних праобразів. Назви складових базової метафори мають узагальнений характер. Тобто, другий компонент „вогонь” передбачає асоціативні зв'язки не тільки з цим поняттям, але й з діями, ознаками, явищами, що властиві вогню, пов'язані з ним, – **дим**, **запалити**, **палати**, **згаснути**, **тліти** та інші. У сучасній українській мові названі лексеми мають розвинену систему переносних значень та образних вживань, у тому числі й для мовного відтворення вияву сильних почуттів; або ж для слів **тліти**, **згаснути** – проявлятися у незначній мірі, втрачати сили, вмирати [див. 17]. Схожі

переносні значення фіксуємо й для румунських слів *a se aprinde* (запалитися) – „(Despre oameni) a se înflăcăra, a-și ieși din fire” (про людей, нервувати; втратити терпіння) [23, с. 381]; *a se stinge* (згаснути) – „a slăbi, a deveni lipsit de puteri” (гаснути, умирати, гинути, зникати, щезати) [15]; *перен.* слабнути, підупадати в силах [22, с. 995].

В українському й румунському перекладах Псалтиря натрапляємо на спільне сприйняття того самого явища, проте, той самий образ має дещо інше мовне відтворення. Так, скороминущість людського життя представлена через асоціативні зв'язки з предметами, явищами, діями, що супроводжують процес горіння вогню – *дим, хмиз, жар; улітати, згаснути, спалити, тліти* та інші.

Український переклад Псалтиря	Румунський переклад Псалтиря
<i>Бо дні мої, як дим, улітають, і кості мої, як у жарі, тліють</i> (Псальма 102:3).	<i>Că zilele mele s-au stins ca fumul, iar oasele mele ca niște uscături s-au mistuit</i> (Psalmul 101:730).

Спільним в обох перекладах є зображення вияву Божої сили – Божого гніву – за допомогою пердикативних метафор, що позначають горіння вогню.

Український переклад Псалтиря	Румунський переклад Псалтиря
<i>Прославляйте Сина, щоб не прогніввся, а Вам щоб не погібнути на дорозі вашій, бо скоро загориться гнів його</i> (Псальма 2:12).	<i>Luați învățătură, ca nu cumva Domnul să Se-aprindă de mânie și să pieriți în calea cea dreaptă! Atunci, când degrab I Se va aprinde mânia, Fericiți vor fi toți cei ce se încred într'Însul</i> (Psalmul 2:621).

Однак частіше натрапляємо на ті випадки, коли образне відтворення Божого гніву простежується лише в Псалтирі українською мовою. Порівняймо:

Український переклад Псалтиря	Румунський переклад Псалтиря
<i>Бог суддя справедливий і Бог, що по всяк день гнівом палає</i> (Псальма 7:11)	<i>Dumnezeu, judecător drept și tare și îndelung-răbdător, mânia nu și-o aduce în fiecare zi</i> (Psalmul 7:625)
<i>Захитались тоді і задрожала земля, тремтіли підвалини гір і хитались, бо запалав він гнівом</i> (Псальма 18:7)	<i>Și pământul s-a clătinat și s-a cutremurat, temeliile munților au fremătat și s-au clătinat, că Dumnezeul S-a mâniat pe ele</i> (Psalmul 17:634)
<i>Задля ворожого голосу, задля гнету беззаконника; вони бо громадять лихо на мене, і гнівом запалившись, ворогують на мене</i> (Псальма 55:3)	<i>Și m-am tulburat de glasul vrăjmașului și de apăsarea păcătosului, căci ei au abătut fărădelege asupra mea și cu mânie m-au dușmănit</i> (Psalmul 54:675)

Отже, запропонований аспект дослідження мовних особливостей Псалтиря дає змогу встановити спільні та відмінні риси у сприйнятті тих самих понять представниками різних культур, але однакового віросповідання. Використання образних засобів у мові Псалтиря (в українському та румунському перекладах) насамперед пов'язане з вираженням морально-етичних понять, духовних переживань, внутрішнього світу людини, стосунків людина – Бог. Досліджений матеріал засвідчує, що в українському перекладі образні одиниці здебільшого ґрунтуються на асоціативних зв'язках з реаліями предметного (предметно-побутового) світу – це образне вживання слів *скеля, щит, ріг, башта, замок*; у

Псалтирі румунською мовою перевагу надано словам з абстрактним значенням: Бог – *заступник, оборонець, захисник, допомога, порятунок*. І в українському, і в румунському текстах Псалтиря спосіб людського існування передається через дієслівні метафоричні образи *згаснути, тліти*. Вияв Божого гніву найчастіше відтворюється образними дієсловами *палати (запалати), загорітися*, що також є спільним для обох мов.

Перспективними видаються подальші зіставні дослідження образних висловів у перекладах біблійних текстів із залученням українських перекладів І. Огієнка, І. Хоменка, М. Кобрини, М. Кравчука та перекладів Псалтиря слов'янськими і неслов'янськими мовами.

Література

1. Андрианова-Перетц В. Очерки поэтического стиля Древней Руси / В. Андрианова-Перетц. – М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1947. – 188 с.
2. Горбач О. Мовостиль новітніх перекладів Св. Письма на українську народню мову 19 – 20 вв. / Олекса Горбач // Наукові записки Українського Вільного Університету. Філософічний факультет : Збірник Мовозначої Комісії Наукового Конгресу в 1000-ліття Хрищення Руси-України. Ч. 13. – Мюнхен, 1988. – С. 29-98.
3. Демський М. Фраземіка в Євангелії Матвія у перекладі І. Огієнка й І. Хоменка / Мар'ян Демський // Іван Огієнко [незабутні імена української науки] : тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 110-річчю від дня народження професора Івана Огієнка: Ч. І. – Львів, 1992. – С. 70-74.
4. Ковач О. Про доцільність порівняльного дослідження рукописних та стародрукованих псалтирів / Оксана Ковач // Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації українців. Мовознавство : Збірник наукових статей. / [упоряд. : Н. Гуйванюк, В. Бузинська, Н. Руснак, Л. Ткач]. – Чернівці : Рута, 2003. – С. 313-317.
5. Кусков В. Связь поэтической образности „Слова о полку Игореве” с памятниками церковной и дидактической письменности XI – XII вв. / В. Кусков // „Слово о полку Игореве”. Памятники литературы и искусства XI – XVII веков. – М. : Наука, 1978. – С. 69-87.
6. Лихачёв Д. Поэтика древнерусской литературы / Д. Лихачёв. – М. : Наука, 1979. – 355 с.
7. Лук'янчук С. Особливості епітетного слововживання у тексті Біблії (на матеріалі перекладу І. Огієнка) / С. Лук'янчук // Вісник Львівського університету : Серія філологічна. – Вип. 34, Ч. II. – Львів, 2004. – С. 298-302.
8. Лучук І. Псалтир і українська духовність / Іван Лучук // Сучасність. – 1998. – № 10. – С. 145-148.
9. Мороз Т. Лексика перекладів книг Святого Письма у контексті розвитку української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Т. В. Мороз. – Чернівці, 2007. – 20 с.
10. Мороз Т. Маловідомі сторінки історії перекладів українською мовою книг Святого Письма від середини XIX – до середини XX століть / Тетяна Мороз // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 276-277 : „Слов'янська філологія”. / [наук. ред. Б. І. Бунчук]. – Чернівці : Рута, 2004. – С. 240-251.
11. Німчук В. Іван Пулюй – перший перекладач молитов сучасною українською мовою / Василь Німчук // Біблія і культура : Збірник наукових статей. Вип. 1. / [за ред. А. Є. Нямцу]. – Чернівці : Рута, 2000. – С. 174-179.
12. Потебня А. Мысль и язык. / А. Потебня. – К. : СИНТО, 1993. – 192 с.
13. Пулюй І. Збірник праць. Том III. Молитовник. Псалтир / Іван Пулюй; [за заг. ред. В. Шендеровського]. – К. : Вид-во „Рада”, 1997. – 271 с.
14. Рокіцький О. Перший повний український переклад Біблії / О. Рокіцький // Пам'ять століть. – 2002. – № 4. – С. 59-67.
15. Румунсько-український / Українсько-румунський словник / [за ред. М. Іліє]. – Бухарест – Чернівці : Александру чел Бун. – 878 с.
16. Сологуб Н. Біблійні образи в етнологічному аспекті / Надія Сологуб // Біблія і культура : Збірник наукових статей. Вип. 1. / [за ред. А. Є. Нямцу]. – Чернівці : Рута, 2000. – С. 179-183.
17. Словник української мови: В 11-ти т. / [ред.-упоряд. І. Білодід та ін.]. – К. : Наукова думка, 1970-1980.
18. Тимошик Г. Типологія біблійних порівнянь (на матеріалі перекладу Святого Письма П. Куліша та І. Пулюя) / Г. Тимошик // Християнство і українська мова : матеріали наукової конференції / (Київ, 5-6 жовтня 2000 р.). – Львів : Вид-во Львівської Богословської Академії, 2000. – С. 471-478.
19. Ткач Л. Традиції і перспективи дослідження українсько-румунських та українсько-молдавських зв'язків у розвитку мови і культури / Людмила Ткач // Тези Міжнародної наукової конференції за результатами фундаментальних досліджень за 2006 рік в рамках транскордонного співробітництва (17-18 квітня 2007 року). / [за ред. П. І. Фейчука]. – Чернівці, ЧНУ, 2007. – С. 28-31.
20. Ткач Л., Мороз Т. Фразеологічні скарби української мови в перекладах Святого Письма (за текстами П. Куліша, І. Пулюя, І. Огієнка) / Людмила Ткач, Тетяна Мороз // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 214-215 : „Слов'янська філологія”. / [наук. ред. Б. І. Бунчук]. – Чернівці : Рута, 2004. – С. 115-125.
21. Andriescu Al., Psalmii în literatura româna, în Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia 1688. Pars XI, Liber Psalmorum. – Iași, Editura Universității „Al.I.Cuza”, 2003, – p. 5-100.
22. Biblia sau Sfânta Scriptură, Ediție jubiliară a Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001. – 1839 p.
23. Dicționar explicativ al limbii române, Ediția a II-a, București, Univers enciclopedic, 1998. – 1194 p.

24. Ibrăileanu G., *Opere*, 7, Ediție critică de Rodica Rotaru și Al. Piru, Editura Minerva, București, 1979. – p. 106-107.
25. Iorga N., *Istoria literaturii românești*, I, Ediția a II-a, Pavel Suru, București, 1925. – p. 103, 112-114.
26. Ivănescu G., *Istoria limbii române*, Editura Junimea, Iași, 1980. – 506 p.
27. Ursu N., *Concordanțe lingvistice între Psaltirea în versuri a lui Dosoftei și unele Psaltiri românești din secolele al XVI-lea și al XVII-lea*, în *Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia 1688. Pars XI, Liber Psalmorum*. – Iași, Editura Universității „Al.I.Cuza”, 2003. – p. 100-145.